

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ БУДЖАКА

Статтю присвячено аналізу використання біографічного методу для вивчення питань участі українців в міграційних процесах, формуванні етнічного населення Буджака, культурно-побутових особливостей, обрядовості задунайських переселенців.

Дослідження процесів формування етнічного складу населення Буджака, в яких українці брали активну участь, потребує використання різноманітних методів і біографічний є одним із них. Він передбачає вивчення історії життя особистості (життєвого шляху), автобіографій та ініційованих автобіографічних описів, сповідей, біографічних продуктів діяльності особистості, свідчень очевидців і близького оточення особистості – спогадів сучасників, опитувань близьких тощо.

Ключові слова: А. Д. Бачинський; біографічний метод; українці; задунайські переселенці; карантинні свідчення.

Дослідження процесів формування етнічного складу населення Буджака, в яких українці брали активну участь, потребує використання різноманітних методів і біографічний є одним із них. Він передбачає вивчення історії життя особистості (життєвого шляху), автобіографій та ініційованих автобіографічних описів, сповідей, біографічних продуктів діяльності особистості, свідчень очевидців і близького оточення особистості – спогадів сучасників, опитувань близьких тощо. Значимість цього методу значно зростає за відсутності чи незначної кількості джерел і тоді біографічні свідчення суттєво доповнюють уявлення про історичні процеси, зокрема і про етнічні процеси у зазначеному регіоні.

Біографічний метод, цікавий для нас з точки зору його використання в етнології. На історичному факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова його успішно використовував відомий дослідник українського козацтва професор кафедри історії України Анатолій Діомидович Бачинський (1933–1995).

Крім воєнних, соціальних та економічних питань, Анатолій Діомидович приділяв увагу джерелам поповнення козацтва. Відмічаючи багатонаціональний склад козацтва, він зазначав, що його національний зміст визначали українці різних регіонів. Для цього як

пишуть сучасні дослідники, [1–4] Анатолій Діомидович обґрунтовував свої висновки на основі широкого кола матеріалів, надаючи перевагу архівним джерелам, історичному фольклору, [5, с. 121] а також використовуючи власну методіку історичного дослідження, розроблену на матеріалах біографічного характеру [5, с. 122]. А. Д. Бачинський використовував біографічний метод передусім для виявлення присутності українців у Буджаку. Адже відомо, що до перепису населення 1897 року питання етнічної ідентичності не відносилось до пріоритетних, як і з'ясування кількісного співвідношення представників різних етносів. Натомість, визнаючи потенціал цих джерел, історик також вказував на їх, певною мірою, суб'єктивний характер та необхідність співставлення інформації з іншими видами джерел [6, с. 69–71].

Зауважимо, що відсутність достовірних джерел для вивчення особливо раннього етапу історії українців у регіоні не єдина причина, що спонукала дослідника до використання біографічного методу. Особливо у другій половині XIX ст. поширеною була практика позначати східнослов'янське населення регіону узагальнюючою назвою «руські» [7, с. 47]. Тому ідентифікація українців і росіян у Буджаку постала для дослідників у подальшому достатньо складною пробле-

мою, яку А. Д. Бачинський вирішував саме через занотовані біографії переселенців різних верств. Далеко не завжди вони містять інформацію про етнічну приналежність, але відомості, наприклад, про прізвища, місце народження з великою ймовірністю вказують саме на походження та приналежність до певного етносу, у нашому контексті до українського. За приклад наводяться публікації карантинних свідоцтв задунайських запорожців, зокрема Григорія Захаренка з дружиною Катериною і синами Георгієм та Іваном, [8, с. 54] Романа Сидоренка з дружиною Оксаною, [8, с. 54] Петра Олексієнка (неодруженого) [8, с. 55], Давида Добровольського з дружиною Софією, синами Карпом і Романом і дочкою Мотроною, [8, с. 55] Євтуха Борисенка з дружиною Анастасією, синами Петром і Миколаєм, дочками Ульяною і Катериною, [8, с. 55] Антона Бондарчука з дружиною Марією, синами Романом і Матвієм, дочкою Марією, [8, с. 56] Василя Кравця з дружиною Ганною і дочкою Марією, [8, с. 56] Микиту Шпака з дружиною Марією, синами Степаном, Кузьмою, дочками Катериною і Оленою, Федіра Зінченка з дружиною Катериною і синами Григорієм і Дем'яном, Корнія Стеценка з дружиною Зіновією, сином Гнатом і дочками Дарією і Марією, [8, с. 57] Давида Новицького з дружиною Стефанидою, Івана Римценка, неодруженого, Василя Сиренка з дружиною Ганною, Іллю Кравченка, [8, с. 58] Івана Волохонського з дружиною Варварою, сином Гаврилом, дружиною Пелагеєю, їх синами Іваном, Василем, Трохимом, [8, с. 59] також дослідник подає опис майна, з яким прибули переселенці.

Не менш важливим стало використання біографічного методу для визначення часу появи українців в регіоні, з'ясування динаміки чисельності переселенців особливо на ранніх етапах міграції. Опрацювавши великий обсяг архівних джерел, А. Д. Бачинський ввів до наукового обігу біографії, які засвідчують не тільки факт присутності у тій чи іншій місцевості, а й суттєво доповнюють хронологію заселення українцями південно-західної частини степу.

Слід відзначити і важливість інформації про місця виходу переселенців, адже вони були носіями регіональної культури. Так,

наприклад, задунайський козак Йосип Український за запорозьким прізвиськом Білий, народився у Харкові 1759 року [9, с. 35]. Курінний отаман Іван Шереметенко народився 1786 року у слободі Кобрині Єлисаветградського повіту на Херсонщині [9, с. 36]. Загальновідомий Ананій Коломієць народився в 70-х роках XVIII ст. у селі Велика Піщана поблизу Балти тодішнього Брацлавського воєводства [9, с. 49]. Василь Майстренко народився 1759 року в селі Глемязові Золотоноського повіту [9, с. 69]. Наведені свідчення цілком конкретно ілюструють географію місцевостей, з яких вийшли переселенці. Це важливе для етнологів питання актуальне в контексті з'ясування наслідків трансформації регіональних культур в умовах Буджака і причорноморської зони зокрема.

Однією з найменш вивчених є проблема внутрішньої міграції українців [7, с. 49] і біографічні матеріали також суттєво доповнюють її розуміння: висвітлюють інтенсивність міграційного процесу, шляхи руху, фіксують тимчасові зупинки переселенців, мотиви людей оселитися у тій чи іншій місцевості. Ілюстрацією до зазначеного може бути біографія Івана Шереметенка, який 1798 року жив в Акермані, а 1803 року переселився до Катирлезу за Дунаєм. За п'ять років він змінив два місця проживання. Ананій Коломієць 1807 року втік до села Молога (сучасний Білгород-Дністровський район Одеської області). Згодом переселився до Молдавії, де жив до 1811 року, згодом перебрався за Дунай до Задунайської Січі. За чотири роки тричі мігрував. Гарасим Шатковський із села Лошівка, що на річці Синюха біля Богополя втік до Хотина, потім до Бендер, згодом до Дністровського лиману і через деякий час подався за Дунай. Шевченко з Катеринославщини переселився до таврійської губернії, потім до Одеси, 1809 року – за Дунай. Михайло Дубовенко із села Перегардинка Васильківського повіту (Київщина) переселився до Одеси, через три роки оселився в селі Тишкове (сучасна Сичавка), через два роки перейшов до села Чичиклія (с.Покровка Веселинівського району Миколаївської області), через півтора роки повернувся до Одеси, потім до Кілії.

Біографії вказують, що інтенсивність внутрішньої міграції була достатньо високою.

Наведені приклади не визначають рівень масштабності переселень, але засвідчують існуючу практику переміщень людей на достатньо значні відстані, короткотермінове чи тривале перебування у тій чи іншій місцевості.

Анатолій Діомидович науково опрацював та ввів до наукового обігу чимало нових архівних матеріалів. Так, із матеріалів Державного архіву Одеської області відзначимо із фонду «Управління Новоросійського Бессарабського генерал-губернатора справи «Про різного звання людей, що переселяються з-за кордону на мешкання в Бессарабію. 1816–1821 рр.» матеріали про склад родин українців Задунайської Січі, райї, їхнє майно, одяг, предмети інтер'єру, житла тощо [8, с. 53–65]. Із публікації карантинних свідоцтв дізнаємося про традиційні для української родини на початку ХІХ ст. ужиткові речі та одяг, господарські заняття. Наприклад, задунайський запорожець Антон Бондарчук з дружиною Марією мали: сорочок тринадцять, штанів шість пар, юпок чотири, свити дві, кожухів три, домотканого полотна п'ять аршин, аладжи (шовкова або напівшовкова смугаста турецька матерія) чотири аршини, ниток дев'ятнадцять мотків, льону п'ять ок, ряден троє, рушників сімнадцять, полог один, уздечок дві, подушок чотири, борошна один лантух, пшоно один мішок, казанів два, чобіт три пари, панчохи дві пари, черевиків п'ять пар, ковпаків два, шапок дві, серпів чотири, дві коси, три сокири, дев'ять свердел, три долота, одна пила, три кирки, скриню, чотири лантухи [8, с. 56]. Прикметна для цієї родини деталь – у господарській діяльності пріоритетним, ймовірно, були домашні ремесла – ткацтво та столярство. Зокрема, про ткацтво свідчать не тільки заготовлені для ткання нитки, але й досить повний набір виробів – декілька різновидів килимових виробів, рушники. Про столярство свідчить

представницький набір інструментів. Василь Кравець з дружиною мали: сорочок десять, штанів троє, юпок дві, хусток дві, рушників два, кожухи три, свиту одну, шапку одну, мішків три, кушак один, халат один, сукня молдованська одна, чоботи дві пари, башмаки дві пари, панчохи одна пара, казан один, рядно одне, сюртуків два, каюк один [8, с. 56].

Слід зазначити також, що подані відомості є цінним додатковим джерелом, зокрема, для дослідження весільної обрядовості, оскільки у складі описаних речей зустрічаємо обов'язкові складові традиційного українського посагу (приданого): скриню, рушники, сорочки, та інше. Серед речей одружених переселенців записана ікона (ймовірно за все – вінчальна). Звернемо увагу, що у вдівців та неодружених серед описаних речей не зустрічаємо рушників та скрині.

Назви одягу вказують на процес акультурації, який відображений, зокрема, у запозиченнях українцями турецького строю. Так, у переліку речей задунайських запорожців Євтуха Борисенка [8, с. 55] та Іллі Кравченка [8, с. 58] записано фески, у Корнія Стеценка чотири фати [8, с. 57], що підтверджує слова Ананія Коломійця про те, що одяг козаків на той час був уже напівтурецьким.

Використання джерел біографічного характеру дозволили вченому розглянути не тільки історію задунайських козаків, але й надати цінні відомості побутового характеру, персоніфікувати процеси заселення та переселення. Біографічний метод у науковій спадщині вченого засвідчує перспективність його використання в етнології, зокрема у дослідженні питань раннього етапу заселення українцями Буджака, місць виходу переселенців, проблем внутрішньої міграції, структури селянських родин, господарсько-побутового життя, та обрядовості, зокрема весільної.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Хмарський В. М. Анатолій Діомидович Бачинський: нарис наукової і громадської діяльності // Анатолій Діомидович Бачинський : [біобібліографія]. – Одеса, 1994. – С. 8-9.
2. Анатолій Діомидович Бачинський : [біобібліографія] / ОДУ ім. І. І. Мечникова. Наукова бібліотека; Уклад. Л. В. Новікова; Ред. С. М. Кириченко. – Одеса, 1994.

3. Бачинська О. А., Самойлов Ф. О. А. Д. Бачинський – дослідник Південної України // Південна Україна. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. – Запоріжжя: «Тандем-V», 1998. – Вип. 3. – С. 150–154.
4. Одеса козацька. Наукові нариси. – Вид. 2, змінене та доповнене «Чорноморська минувшина»: число 3. – Одеса : Фенікс, 2008. – Розділ 6: З історії дослідження українського козацтва в Одесі. XIX – кінець XX століття / Новікова Л. В. – С. 149–150.
5. Новікова Людмила. Козацька тематика в працях А. Д. Бачинського (1933-1995) // Чорноморська минувшина. Записки Відділу історії козацтва на півдні України Науково-дослідного інституту козацтва Інституту історії України НАН України: Зб. наук. пр. – Вип. 3. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 118–139.
6. Бачинський А. Д. Біографічні матеріали –джерело для вивчення історії народної колонізації Придунайських степів у XVIII- на початку XIX ст. // Історичні джерела та їх використання. – К., 1969. – Вип. 4. – С. 69–71.
7. Кушнір В. Г. Господарсько-побутова адаптація українців Південно-Західного Степу і Нижнього Подунав'я. – Одеса : КП ОМД, 2012. – 192 с.
8. Бачинський А. Д. Джерело для вивчення соціально-економічних відносин і культурно-побутових особливостей задунайських запорожців // Старожитності Причорномор'я. – Вип. 1. – Одеса, 1995. – С. 53–65.
9. Бачинський А. Д. Січ Задунайська. 1775–1828. Історико-документальний нарис. – Одеса, 1994. – 124 с.

Петрова Н. А., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса, Україна

БИОГРАФИЧЕСКИЙ МЕТОД В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОГО СОСТАВА НАСЕЛЕНИЯ БУДЖАКА

Статья посвящена анализу использования биографического метода для изучения вопросов участия украинцев в миграционных процессах, в формировании этнического состава населения Буджака, культурно-бытовых особенностей, обрядовости задунайских переселенцев.

Ключевые слова: А. Д. Бачинский; биографический метод; украинцы; задунайские переселенцы; карантинные свидетельства.

Petrova N., Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, Ukraine

BIOGRAPHICAL METHOD IN THE STUDY OF THE FORMATION OF THE ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION IN BUDJAK REGION

This article analyzes the use of biographical method for studying Ukrainian on participation in the migratory processes shaping ethnic population Budjak, cultural and social characteristics, rites Danubian immigrants. Investigation of the formation of the ethnic composition of Budjak where Ukrainian took an active part, requires the use of different methods and biographical one of them. The significance of this method increases significantly in the absence or small number of sources and then biographical evidence substantially complementary understanding of the historical processes, including on ethnic processes in that region.

Biographical method is interesting for us in terms of its use in ethnology. On the Historical Faculty of Odessa I. I. Mechnikov National University it successfully used the famous explorer Ukrainian Cossacks Professor of History of Ukraine A. D. Bachyns'kyi (1933–1995). In the military, social and economic issues, Anatolyi Diomydovych paid attention to sources of replenishment of the Cossacks. Noting the multinational composition of the Cossacks, he noted that his national content determined by various Ukrainian regions, argued their findings based on a wide range of materials, giving priority to archival sources, and using its own methodology of historical research developed on biographical material. A. D. Bachyns'kyi biographical method primarily used to detect the presence of Ukrainian Budjak. It is known that the Census 1897 issue of ethnic identity is not related to the priorities as ascertain the proportion of different ethnic groups. However, recognizing the potential of these sources, historians pointed to them, to some extent, subjective, and the need comparison with other types of information sources.

In the second half of the nineteenth century was a common practice to mark umbrella Eastern Slavic population of the region called "russkiye." Therefore, identification of the Ukrainian and Russian in Budjak was made for further research rather complex problem that is solved A. D. Bachyns'kyi tracked through the biography of immigrants of different backgrounds. Not always they contain information about ethnicity, but information, such as name, place of birth is likely to indicate precisely the origin and belong to a certain ethnic group, in this context, to Ukrainian. For example publications are quarantine certificates Danubian Cossacks. Also, researchers will describe the property, which arrived immigrants.

Equally important was the use of biographical method for determining the time of appearance in the Ukrainian region clarifies the dynamics of immigrants especially in the early stages of migration. Upon learning a large amount of archival sources, A. D. Bachyns'kyi introduced to the scientific biography, which proved not only very presence in some areas, but significantly complement the chronology of Ukrainian settlement southwestern part of the desert.

It is necessary to note the importance of the release of information about immigrants, because they were carriers of the regional culture. These testimonies illustrate quite specific geographic areas from which the immigrants came. It is important for ethnologists issue is relevant in the context of regional transformation clarify the consequences crops in the Black Sea and Budjak area in particular.

One of the least studied is the problem of internal migration and biographical materials Ukrainian substantially complementary understanding, highlight the intensity of the migration process, ways of movement, fix temporary stop immigrants, people reasons to stay in a particular area. Biographies indicate that the intensity of internal migration was high enough. These examples do not determine the level of scale migrations, but confirm the existing practice movements of people on a fairly long distances, short-term or long stay in a particular area.

Anatoliy Diomydovych scientifically worked out and introduced into scientific circulation many new archival materials. With the publication of quarantine certificates to learn about traditional Ukrainian family in the early nineteenth century, everyday items and clothing, household employment.

It should be noted also that the submitted information is a valuable additional source, particularly for the study of the marriage ceremony as a part of the things described meet the required components of traditional Ukrainian dowry (dowry): chest, towels, shirts, and more. Among the things written icon married immigrants (most likely – Wedding). Note that among widowers and unmarried described things not meet towels and chest.

Names clothes indicate the process of acculturation, which is reflected in particular in borrowing Turkish Ukrainian ranks.

Using biographical sources have allowed scientists to examine not only the history of the Danubian Cossacks, but also provide valuable information domestic nature, personalize the process of settlement and resettlement. Biographical method in the scientific heritage of scientist shows promise in its use of Ethnology, particularly in the early stage of research on Ukrainian settlement Budjak region, places of exit immigrants, problems of internal migration patterns of peasant families, household life, ceremonies, including the wedding.

Key words: *A. D. Bachyns'kyi; biographical method; Ukrainian; Danubian settlers; quarantine certificate.*

Рецензенти: *д-р. іст. наук, професор Кушнір В. Г.
д-р. іст. наук, професор Котляр Ю. В.*

© Петрова Н. О., 2016

Дата надходження статті до редколегії 16.02.2016